

П. Й. БОРИСКОВСЬКИЙ
(Ленінград)

ДЕЯКІ ДОПОВНЕННЯ ДО АРХЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІСТРЯНИНИ

В 1946, 1947 і 1948 рр. автором цих рядків, що працював у складі Середньодністровської експедиції Інституту історії матеріальної культури ім. М. Я. Марра Академії наук СРСР та Інституту археології Академії наук Української РСР, провадилися археологічні розвідки на території Кам'янець-Подільської, Чернівецької і Вінницької областей Української РСР по обох берегах Дністра і частково по Збручу¹. Під час цих розвідувальних робіт була виявлена й обслідувана значна кількість пам'яток різних епох, починаючи від древньопалеолітичних і кінчаючи такими, що належать до X—XII ст. ст. н. е. Завдання цієї статті — дати перелік виявлених пам'яток.

Річка Збруч²

Річка Збруч. За 500 м вище гирла Збруча, в осипі тераси лівого берега Дністра, зібрано оброблені кремені; в тому числі знайдена скребачка неолітичного типу.

Село Окоп (Тернопільської області) на лівому березі Дністра, вище гирла Збруча. На городах у кількох місцях знайдено фрагменти неолітичної кераміки і кам'яні знаряддя.

Урочище Явин. За 2 км від с. Ляшківців, вище по Збручу. На схилі лівого берега Збруча зібрано кілька десятків кременів верхньопалеолітичного вигляду, покритих густою білою патиною.

Урочище Явин. На тому самому схилі, де розташовано верхньопалеолітичне місцезнаходження, але трохи далі від річки — залишки поселення часу пізніх полів поховань (черняхівська стадія). Знахідки культурних залишків тягнуться вздовж Збруча на протязі кілометра. Серед підйомного матеріалу є двійчастий циліндричний кам'яний товкач, фрагменти сірої і чорної лощеної кераміки, зробленої на гончарському

¹ У плануванні розвідувальних робіт, крім начальника Середньодністровської експедиції С. М. Бібікова та автора, найближчу участь брала М. О. Тиханова. М. О. Тихановій автор завдячує і рядом цінних вказівок щодо датувань пам'яток епохи полів поховань.

² Більша частина робіт за течією Збруча проводилась з участю І. Г. Шовкопляса.

крузі, а також кістки ссавців. Культурний шар, залягає на невеликій глибині і дуже розмивається¹.

Село Завалля. На північ від села, за один кілометр від лівого берега Збруча, на мисі лівого берега р. Кизя, що впадає в Збруч, розташовано трипільське поселення. На поверхні мису трапляються в значній кількості кістки ссавців, черепашки двостулчастих молюсків, оброблені кремені й фрагменти кераміки. Серед кременів ми натрапили на вкладиш у серп. Кераміка характерна трипільська, не орнаментована, не розмальована, тонкостінна, червонястожовтого кольору, з тонко відмученої глини. Знайдено уламок шліфованої кам'яної сокири і уламок зернотерки; грудок глинястої обмазки серед підйомного матеріалу не трапляється².

Село Збриж. За 2 км на південний схід від села, на високому мисі лівого берега Збруча і правого берега безіменного струмка, що впадає в Збруч, розташовано трипільське поселення. Його культурний шар простягається вздовж берега Збруча на 500 м. Він залягає в чорноземі, починається на глибині 10 см від поверхні і заглиблюється до 60—70 см. У культурному шарі трапляється багато кісток ссавців, фрагментів червонястожовтої неорнаментованої трипільської кераміки і цілі горизонти глинястої обмазки, — очевидно, залишки площадок.

Село Збриж. На території села, на поверхні тераси лівого берега Збруча зібрано кілька фрагментів середньовічної слов'янської кераміки.

Село Сокиринці. На північний схід від села, в урочищі Пасіка, на відстані близько 2 км від берега Збруча, на поверхні схилу зібрано кілька керамічних фрагментів кінця I тисячоліття н. е.

Село Зелена Слобідка. За 2 км на південний захід від села, на мисі лівого берега Збруча, зібрано значну кількість фрагментів кераміки початку I тисячоліття н. е.

Село Шидловці. На північній околиці села на високому мисі лівого берега Збруча зібрано кілька керамічних фрагментів початку I тисячоліття н. е.

Село Гусятин³. На південній околиці села в обрізі високого горба лівого берега Збруча зібрано кілька фрагментів кераміки часу полів поховань.

Село Гусятин. На західній околиці села, на терасі лівого берега Збруча, в урочищі Високий Берег розташовано трипільське поселення. Фрагменти трипільської неорнаментованої кераміки червонястожовтого кольору залягають у невеликій кількості на глибині 30—50 см від поверхні. Їх знахідки тягнуться на протязі 100 м вздовж берега річки.

Село Гусятин. За 3 км на північ від Гусятина, в урочищі Фондова Гора, на лівому березі Збруча, на мисі, утвореному Збручем і струмком Рудка, що впадає в нього, розташоване багате пізньотри-

¹ Очевидно, це поселення згадує Ю. Сіцінський. Див. Е. Сецинский, Археологическая карта Подольской губ., Труды XI АС, т. I, М., 1901, стр. 307.

² Знахідки, згадувані Ю. Сіцінським (вказ. тв., стор. 307), очевидно, походять з цього трипільського поселення.

³ Село розташовано на території Кам'янець-Подільської області. На протилежному березі розташовано село Гусятин, Тернопільської області.

пільське поселення (воно названо нами Гусятин I, на відміну від попереднього, названого Гусятин II). Площа поселення — близько 12 000 м². Культурний шар починається на глибині 20 см від поверхні і простягається до глибини 70 см. Частково культурний шар розмивається і культурні залишки з його верхньої частини опиняються просто на поверхні.

Культурні залишки, що походять з поселення Гусятин I, численні і різноманітні. В культурному шарі залягає багато кісток ссавців. Дуже багато великих грудок глиняної обмазки з відбитками прутів і стовпів; очевидно, тут були площадки. Крім кількох відщепів кременю, знайдено старанно оббитий і відретушований, майже квадратний у перерізі, масивний короткий кремінний клин (можливо, заготовка для шліфування), а також нижній і верхній камені від зернотерки.

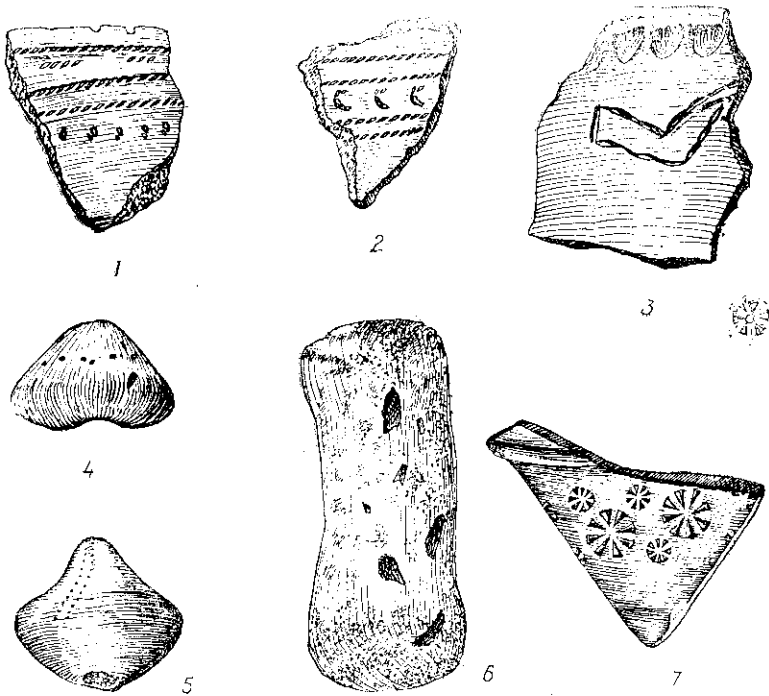

Рис. 1. Зразки керамічних виробів (1/7 н. в.).

Серед кераміки Гусятини представлені в значній кількості звичайні фрагменти трипільського типу, неорнаментовані, з тонко відмученого тіста червоножовтого кольору. Серед них є належні тонкостінним посудинам, є і належні великим посудинам з товщиною стінок до 1,5 см. Значно менше фрагментів розмальованої кераміки. Розмалювання вузькими смугами — прямими, зігнутими і зигзагоподібними.

Смуги найчастіше — чорного кольору, але іноді чорні смуги нанесені поверх червоних. Виявлена груба, товстостінна плоскодонна кераміка, приготовлена з погано відмученого і грубого тіста з домішками.

Найбільший інтерес становлять численні фрагменти кераміки, орнаментовані заглибинами, защипами і вірвовочним орнаментом. Здебільшого це великі посудини з діаметром шийки до 30 см, іноді — плоскі тарілочки, орнаментовані відбитком шнура по самому краю.

Тісто, з якого вони приготовані, грубіше, ніж тісто розмальованої кераміки і неорнаментованої кераміки червоножовтого кольору. Один екземпляр має велику домішку товчених черепашок. Серед цієї групи слід особливо виділити фрагмент вінець, зонально орнаментованих переміжними рядами невеличких витягнутих заглибин і відбитком шнура (рис. 1, 1); фрагмент, зонально орнаментований з внутрішньої поверхні двома шнуровими лініями, потім рядом півмісячних заглибин, нанесених відбитком шнура, далі знову двома шнуровими лініями (рис. 1, 2), а також фрагмент вінець, у верхній частині орнаментованих защипами, що зберіг частину якогось зображення, зробленого вірвовочним штампом (рис. 1, 3). Фрагменти, орнаментовані по вінчику защипами, близько нагадують скіфську кераміку. Значний інтерес становить уламок нижньої частини посудини з підставкою у вигляді схематизованої людської ноги, орнаментованої лише з одного боку двома рядами невеличких витягнутих заглибин. Посудина тонкостінна, тісто добре відмучене.

До керамічних виробів, крім уламків посудин, належать три біконічні пряслиця, орнаментовані рядами маленьких прямокутних штапованих заглибин (рис. 1, 4, 5), і довгастий череп'яний виріб, що потроху товщає до обох кінців і формою нагадує товкач (рис. 1, 6).

Поселення Гусятин I за часом близьке до Городська, з яким воно має ряд аналогій, і цікаве як своєрідна пам'ятка, що пов'яже трипільську культуру з пам'ятками епохи бронзи у власному розумінні слова. На ньому було б доцільно поставити спеціальні розкопки.

Хутір Юзефівка. Коло х. Юзефівки, за 5 км на південний схід від Гусятини і приблизно на такій же віддалі від берега Збруча, на правому березі струмка Рудка, про який вже згадувалось, розташовано велике поселення часу пізніх полів поховань (IV—V ст. ст.). Поселення розташовано на великому мисі. Значна кількість фрагментів сірої і чорної лощеної плоскодонної кераміки, приготованої на гончарському крузі, трапляється на поверхні мису і в його обрізах. Один такий фрагмент чорної лощеної кераміки орнаментований штампом — переміжними розетками двох розмірів (рис. 1, 7). Є також багато фрагментів грубої товстостінної кераміки, частково зробленої на гончарському крузі, частково виліпленої руками. Їх поверхня — шершава, нерівна, тісто погано відмучене, грубе, з домішками.

Село Суходул. На правому березі Збруча, за 2 км від с. Гусятин, Тернопільської області, трапляються фрагменти трипільської неорнаментованої кераміки¹.

Лівий берег р. Дністра

Село Брага. На південно-східній околиці с. Браги, проти південно-східної околиці м. Хотина, у відкладених тераси лівого берега Дністра відкрито залишки поселення дотрипільського часу і часу полів

¹ Це місцезнаходження коло с. Гусятини, як і місцезнаходження коло села Окопа, згадується в зведенні К. Маєвського. Див. К. Majewski, *Studia nad kulturą trypiłską*, *Archeologia*, I, Wrocław, 1947. стор. 98, 99.

поховань. Культурні залишки поширені по березі Дністра на протязі близько 300 м. Вище по Дністру в обрізі тераси простежується дотрипільський культурний шар і в ньому, крім фрагментів кераміки, багато черепашок двостулчастих моллюсків, а в обрізі тераси, що лежить вище, — культурний шар часу полів поховань. Нижче по Дністру залягають культурні залишки дотрипільського часу і часу полів поховань, що вимиваються і перевідкладаються.

Дотрипільські культурні залишки представлені численними кремінними знаряддями. За матеріал для їх виготовлення правив як ясносірий крупнозернистий кремій — звичайний для неолітичних пам'яток Середньої Наддністрянщини, так і кремій, більш поширений у верхньопалеолітичних пам'ятках, але не патинізований. В нашій колекції представлені правильні призматичні нуклеуси, що нерідко використовувались і як відбійники, вузькі правильні пластинки із зробленими тонкою ретушшю зубчиками (пилки) (табл. I; рис. 1) і кілька десятків кінцевих скребачок, приготованих на вузьких пластинках (табл. I; рис. 2), коротких уламках таких пластинок і на маленьких відшепах.

Ряд невеличких сокир і тесел зроблено із сланцю за допомогою шліфування. Представлено один відламок шліфованої і свердленої сокири (табл. I; рис. 3, 4, 5).

Серед кераміки зовсім немає орнаментованої розмальовуванням або вірвовочним штампом і неорнаментованої, червоножовтого кольору. Всі посудини тонкостінні, сірого, жовтого або яснокоричневого кольору, приготовані з тонко відмученої глини без видимих домішок, мають досить гладку, але не лощену поверхню. Дуже багато посудин орнаментовано, причому орнамент різноманітний.

В нашій колекції є багато фрагментів, орнаментованих вузькими врізаними жолобками, що йдуть паралельно і під кутом один до одного. Ряд посудин орнаментовано по всьому тулубу заціпами. Інші орнаментовані цілими площами з вдавлених цятік, маленькими квадратними і подовжніми заглибинами, врізаними лініями, що перехрещуються під прямим кутом (табл. I; рис. 6—10). Заслужують на увагу фрагмент великої посудини з трохи загнутим донизу вушком, що виступає, три ручки від черпаків, орнаментовані з однієї поверхні по обох краях подовжніми насічками, і нижня частина жіночої статуетки (табл. I; рис. 11, 12).

Культурні залишки часу полів поховань представлені, головним чином, фрагментами зроблених на гончарському крузі сірих, лощених посудин. Серед них є екземпляр, орнаментований вертикальними паралельними врізаними лініями, екземпляр, орнаментований сіткою з врізаних ліній, і два екземпляри, орнаментовані лініями, зробленими зубчастим коліщатком, а в проміжках між ними — штампованими зображеннями невеликих концентричних кругів (табл. I; рис. 13—15). Відзначимо ще фрагмент ручки сірого лощеного горщика і фрагмент зробленої на гончарському крузі великої тонкостінної посудини, з дуже відігнутими вінцями, орнаментованої хвилястою смугою.

Дотрипільський комплекс Браги близький до дотрипільського поселення Лука-Врублівецька¹. Їх зближують самий характер їхнього роз-

¹ С. Н. Бибииков, Дотрипольское поселение Лука-Врублевская, КСИИМК, XXI, 1947.

ташування і відношення до річки, форми кам'яних знарядь, характер кераміки та її орнаментация. Пізній комплекс Браги належить до черняхівського етапу культури полів поховань і може бути датований III—IV ст. ст. н. е.

Крім цих двох основних комплексів, серед підйомного матеріалу Браги трапляються окремі фрагменти кераміки скіфського часу.

Проти села Анадолн, за 3 км на південний схід від Браги, на поверхні тераси лівого берега Дністра трапляються схожі на неолітичний матеріал Браги кремінні знаряддя і фрагменти кераміки, орнаментованої врізаними жолобками.

Село Бабшин. Коло південної околиці села, на відстані близько 500 м від берега Дністра, в обрізах тераси простежується культурний шар, що містить грудки глиняної обмазки і трипільську кераміку із слідами розмальовування і неорнаментовану, червонястожовтого кольору, з тонко відмученої глини.

Між селами Бабшин і Гринчук, в обрізі тераси лівого берега Дністра простежуються залишки двох поселень часу полів поховань, представлені незначною кількістю фрагментів кераміки.

Село Баговиця. За 2 км на північний захід від села, в долині невеликого струмка, у місці, де жителі села при оранці виявляють у землі плити вапняку, розкопки на площі в 11 м² розкрили частину викладки з необтесаних плит вапняку, що залягають на глибині 5—20 см від поверхні.

Розкрита частина викладки трохи зігнута. Можливо, що вся викладка являла собою коло. Культурних залишків у викладці не було знайдено.

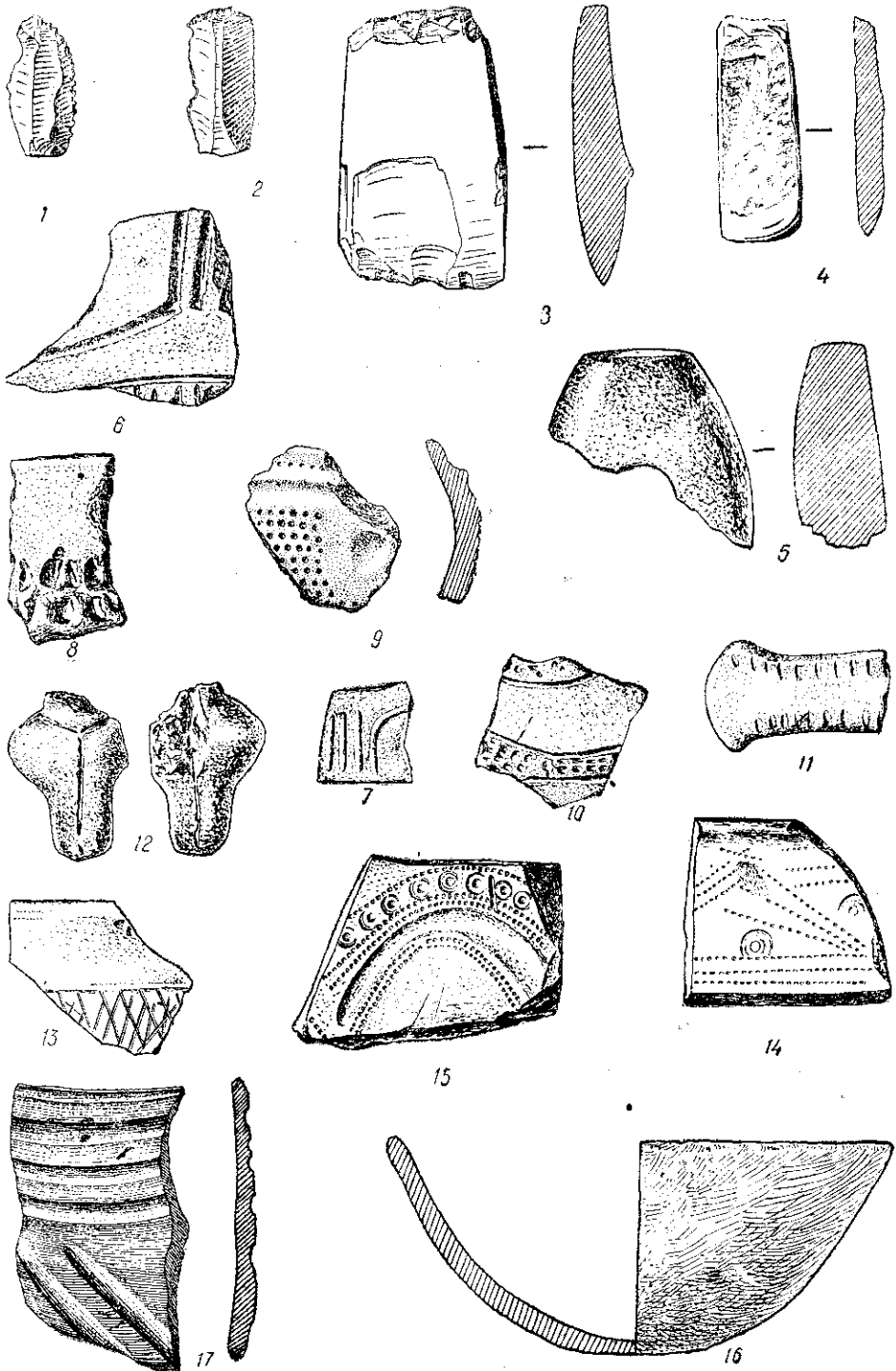
Село Баговиця. На городах коло церкви трапляються у невеликій кількості фрагменти кераміки часу полів поховань.

Село Станіславівка. На північ від села, в урочищі Біла Криничка по обох схилах струмка, трапляються фрагменти кераміки часу полів поховань, в тому числі один фрагмент, орнаментований зубчастим коліщатком, а також невелика кількість фрагментів середньовічної слов'янської кераміки.

Село Лука-Врублівецька. На ріні лівого берега Дністра, поблизу відомого дотрипільського поселення, автором і С. М. Бібіковим у 1946 р. виявлено два палеолітичних місцезнаходження кремінних знарядь ашельського віку¹.

Село Струга. Поблизу Нової Ушиці, на лівому березі р. Калюс, за 20 км на північ від Дністра, — трипільське поселення. Воно знаходиться за кілометр від берега річки та за 2,5 км на північний захід від с. Струги. Площа поселення — близько 150 000 м². Культурний шар знаходиться на дуже малій глибині і сильно розмивається. В розмивах видно інтенсивні скупчення грудок глиняної обмазки, що, очевидно, збереглися на місці площадок. Серед підйомного матеріалу знайдено два уламки зернотерки, невелику, частково відшліфовану кремінну сокирку і кілька відретушованих кремінних пластин.

¹ П. И. Борнсковский, К вопросу о периодизации палеолитических памятников Поднестровья, Вестник Ленинградского университета, № 2, 1948. В цій роботі описується також ряд обслідуваних автором верхньопалеолітичних пам'яток Середньої Наддністряни, що не ввійшли в цю статтю.

Зразки крем'яних та керамічних виробів з поселень, виявлених на лівому березі Дністра (1/2 п. в.).

Уся зібрана на поселенні кераміка тонкостінна, червонястожовтого кольору, з тонко відмученої глини, не пофарбована (табл. I; рис. 16). Багато фрагментів орнаментовано прямими і зігнутими жолобками (табл. I; рис. 17).

Село Нагоряни. Трохи вище по Дністру від впадіння р. Лядави в Дністер, на захід від с. Нагорян, на повернутому до Дністра схилі плато, — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження, що дало кілька кремінних пластин і відщепів, покритих білою патиною, а, також один серединний різець.

Річка Лядава. На схід від с. Нагоряни, на мисі, утвореному Дністром і р. Лядавою, що впадає в нього, вище від місця впадіння, — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження Лядава I, яке дало кілька патинізованих пластин і призматичних нуклеусів.

Село Яришів. На Хоньківській горі, що розташована на південний захід від Яришева, на правому березі р. Лядави — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження, яке дало кілька патинізованих призматичних нуклеусів, а також пластин і відщепів з ретушшю по краю¹.

Річка Лядава. На лівому березі р. Лядави, на схід від її гирла, на схилі плато, в урочищі Над Соснами — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження Лядава II, що дало кілька патинізованих призматичних нуклеусів і пластин, а також нуклевидну скребачку.

Річка Лядава. Нижче гирла р. Лядави по Дністру, на високому плато над печерною церквою, в урочищі Над Стіною — неолітичне, можливо, трипільське поселення Лядава III, що дало відламок кремінного серпа, відламок шліфованого знаряддя і фрагменти маловиразної кераміки².

Село Суботівка. В урочищі Деренівка, на північний захід від с. Суботівки, в одному кілометрі від Дністра розташовано трипільське поселення. Воно дало кістки ссавців, грудки глиняної обмазки і численні фрагменти кераміки. Вся кераміка червонястожовтого кольору, з тонко відмученої глини. Поряд з тонкостінними посудинами трапляються великі посудини, що мають до 40 см в діаметрі у верхній частині й стінки в 1 см завтовшки. Більша частина фрагментів не орнаментована. Один фрагмент розмальований вузькими білими смугами (табл. II; рис. 1); другий орнаментований глибокими врізаними жолобками; третій має з внутрішнього боку одне штамповане зображення трьох невеликих концентричних кругів (табл. II; рис. 2). Аналогії, подібні до цього зображення, що, можливо, має магічний характер, нам невідомі.

Нарешті, згадаємо відламок череп'яного виробу з того ж тіста, що й вся інша кераміка; можливо, це зображення руки. Кремінні знаряддя представлені відламок старанно відшліфованої з усіх боків сокири, подвійною кінцевою скребачкою, пластиною з ретушшю по краю і від-

¹ Вважаємо доречним подати тут же одно повідомлення, одержане нами від місцевих учителів. Незадовго до Великої Вітчизняної війни колгоспник с. Слобода-Яришівська І. І. Демид при оранці поля виявив у землі кам'яну скриню, з якої вийняв кістки і кам'яні знаряддя. Знахідки, що були передані до музею м. Могилева-Подільського, внаслідок німецько-фашистської окупації загинули.

² Очевидно, це поселення згадує Сіцінський (зазн. тв., стор. 285).

бійником. Тут же знайдено багато відщепів, пластин і нуклеусів ясно-сірого крупнозернистого кременю, звичайного для неолітичних і трипільських поселень Наддністрянщини.

Серед типового трипільського керамічного і кремінного матеріалу знайдено культурні залишки, що, мабуть, належать до інших епох. Це два фрагменти посудин, очевидно скіфського часу, орнаментовані вздовж вінець наскрізними круглими отворами (табл. II; рис. 3). Тісто, з якого вони приготовані, грубе, з домішками, поверхня нерівна.

Вирізняється також ряд кремінних знарядь, покритих густою білою патиною палеолітичного характеру, в тому числі невеличкий тиловий мустьєрський гостроконечник і три, також невеличкі, плоскі овальні знаряддя, оброблені двобічним обтісуванням (табл. II; рис. 4—6). Можливо, ми маємо тут справу з залишками мустьєрського місцезнаходження.

Село Яруга. На схід від села, приблизно за два кілометри від Дністра, в урочищі Веків, поблизу урочища Гертопи, на схилі — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження, яке дало кілька патнізованих кремінних пластин і призматичних нуклеусів та один різець.

Село Яруга. В урочищі Попова Долина, за 3,5 км на схід від села, на півдорозі між Яругою і Дорошівкою, — залишки поселення часу полів поховань (IV—V ст. ст. н. е.). Поселення розташовано на схилах улоговини, коло верхів'я невеликого струмка. Культурні залишки складаються з фрагментів сірої і чорної лощеної кераміки, з різними перегинами і дуже відігнутими вінцями, зробленої на гончарському крузі. Поряд з ними знайдено фрагменти великої посудини типу піфоса із стінками в 1,5 см завтовшки. Посудина орнаментована наліпним поясом. У тісті чимала домішка крупного піску. Поверхня шершава, не лощена, з помітними піщинками (табл. II; рис. 7).

Серед цього матеріалу знайдено кілька фрагментів пізньотрипільської кераміки.

Село Михайлівка. На місі лівого берега Дністра, в урочищі Ярки, за чотири кілометри нижче від с. Михайлівки по Дністру, — багате трипільське поселення (Михайлівка I). Воно займає площу близько 50 000 м². Культурний шар починається відразу ж під дерновим шаром і досягає 1,2 м глибини. В культурному шарі залягають кістки ссавців, скупчення грудок глиняної обмазки (мабуть, залишки площадок), численна вкрита ангобом кераміка, покрита розмальовуванням червоного і коричневого кольорів, у тому числі уламки біноклевидної посудини. Ряд фрагментів орнаментовано не розмальовуванням, а врізаними зігнутими жолобками й ямками (табл. II; рис. 8).

Знайдено також нижню частину крупної людської статуетки, орнаментованої глибоко врізаними жолобками (табл. II, рис. 9) і цілу схематизовану людську статуетку (табл. II; рис. 10). Трапляються оброблені кремені, в тому числі виявлено дві невеликі скребачки.

Поселення Михайлівка I є, безперечно, більш стародавнім, ніж більшість описаних вище трипільських пам'яток і хронологічно ближче до Браги.

Серед трипільського матеріалу знайдено кілька фрагментів чорної лощеної кераміки, зробленої на гончарському крузі, що належить до часу полів поховань (III—IV ст. ст. н. е.).

Поселення підмивають води Дністра, і воно дуже руйнується.

Село Михайлівка. В урочищі Пасіки, за 1,5 км нижче по Дністру від с. Михайлівки, в обрізі тераси Дністра, на глибині 1,5 м від поверхні — шар розколотих кременів. Шар підмивається водами Дністра й осипається. Серед п'ятисот відщепів і пластин ясносірого крупнозернистого кременю, що виявлені тут, немає жодного знаряддя чи заготовки знаряддя. Знайдені тільки в значній кількості грубі, масивні призматичні і дисковидні нуклеуси та їх відламки. Очевидно, тут була неолітична майстерня (Михайлівка II), де провадилось розколювання кременю. Желваки кременю могли привозити з протилежного берега Дністра, де, саме напроти, коло с. Кременчук є багаті їх родовища.

Село Буша. Це село, що розташоване при впадінні р. Буша в притоку Дністра Мурафу, вже багато десятиліть відоме археологічними знахідками.

Бронзовий кельт (табл. II; рис. 11), знайдений перед Великою Вітчизняною війною місцевим жителем М. Г. Овчаруком в урочищі Гайдамацький Яр¹. Форма кельта дуже своєрідна і не має прямих аналогій серед знахідок, зроблених на території СРСР. Аналогічні кельти відомі з Центральної Європи, з Дунайського басейну. З одного краю кельт має довгасте вушко; протилежний край дуже витягнений догори і загострений.

Правий берег р. Дністра

Село Пригородок. На плато на схід від села, проти с. Окопа, Тернопільської області, — бідне верхньопалеолітичне місцезнаходження, що дало кілька патинізованих кременів.

Річка Збруч. На плато над Дністром проти впадіння р. Збруча окремі знахідки фрагментів трипільської кераміки і кам'яних знарядь.

Село Атаки. Між с. Атаки і Хотинською фортецею, на терасі правого Дністра — окремі знахідки патинізованих кременів верхньопалеолітичного вигляду, фрагментів неорнаментованої пізньотрипільської кераміки і кераміки епохи полів поховань.

Місто Хотин. За 500 м вище по Дністру від Хотинської фортеці, на ріні правого берега Дністра, в таких же умовах, як біля Луки-Врублівецької, зібрано близько двадцяти оброблених кременів архаїчного вигляду — дисковидних нуклеусів і відщепів.

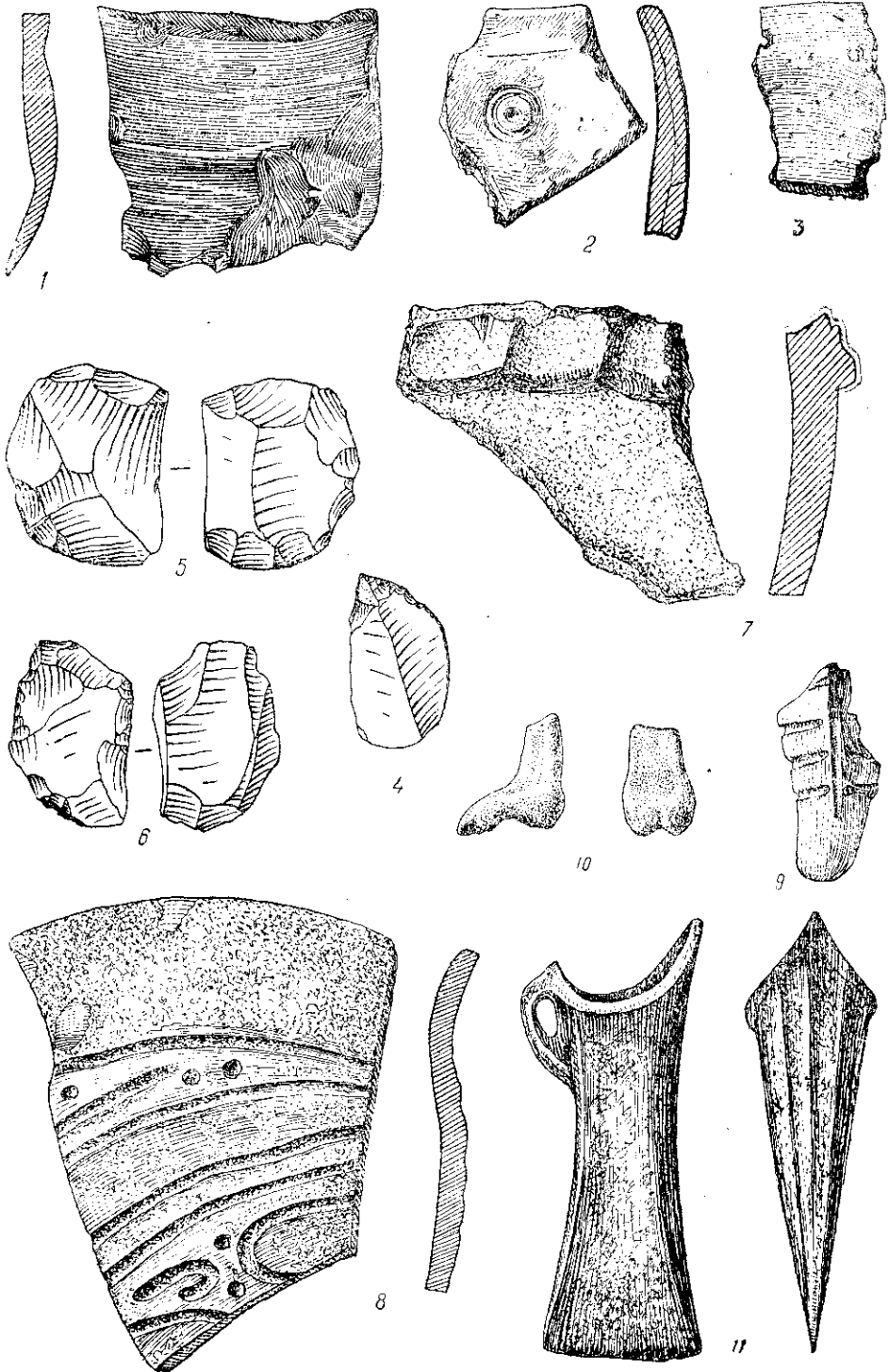
Місцезнаходження належить до трохи пізнішого часу, ніж Лука-Врублівецька, певно, вже до початку мустьєрської епохи. Серед підйомного матеріалу зовсім немає домішки пізніших, верхньопалеолітичних чи неолітичних форм кременів, а також і кераміки.

Село Вороновиця. На північний захід від с. Вороновиці, проти гирла р. Смолитич, у відкладеннях тераси правого берега Дністра, в суглинку залягають патинізовані верхньопалеолітичні кремені разом з кістками північного оленя². Знахідки були розташовані ізольовано і вираженого культурного шару не утворювали.

Трохи на схід, також проти гирла р. Смолитич, в обрізі цієї ж тераси залягають фрагменти кераміки часу полів поховань.

¹ М. Г. Овчарук спеціально займався збиранням старожитностей в околицях Буша і мріяв організувати в селі музей. Він загинув смертю хоробрих у бою з німецько-фашистськими загарбниками. Кельт був переданий нам його сином П. М. Овчаруком.

² Визначення В. І. Зубаревої.

Зразки культурних шарів поселень лівого берега Дністра (1/2 н. в.).

Село Вороновиця. В урочищі Обичка, на південний схід від с. Вороновиці, на протилежному схилі того ж дністровського плато, за 2,5 км на північний захід від с. Коновки розташовано поселення часу полів поховань, що дало численний підйомний матеріал.

Вся кераміка зроблена на гончарському крузі. Вона представлена численними фрагментами сірих лощених посудин з дуже відігнутими вінцями (табл. III; рис. 1, 2), грубіших посудин, що мають шершаву поверхню і приготовані з погано відмученої глини з домішками (табл. III; рис. 3), нарешті, великих посудин типу піфосів, що приготовані з добре відмученої глини і мають гладку, хоч і не лощену поверхню (табл. III; рис. 4). Є кілька фрагментів червоних глиняних імпортованих амфор і глеків.

Серед керамічного матеріалу знайдено відламок викопного — трилобіта, що правив, мабуть, за штамп для нанесення орнаменту на кераміку (табл. III; рис. 5)¹.

Крім основної маси матеріалу III—IV ст. ст. н. е., на поселенні знайдено заготовку кремінної неолітичної сокири і кілька фрагментів кераміки скіфського часу.

Рестев. В усті великої рестевської яруги, на поверхні тераси Дністра, — знахідки фрагментів кераміки скіфської і часу полів поховань.

Село Атаки². На території с. Атаки, проти с. Студениці, в образах тераси, в нижній частині ґрунтового шару залягають окремі фрагменти грубої товстостінної кераміки скіфського часу. Такі самі фрагменти залягають і на поверхні суміжних гордів. Серед цього матеріалу є фрагмент круглodonної невеликої посудини, ліпної, з лощеною поверхнею, що точно повторює посудину з ранньоскіфського кургана коло Луки-Врублівецької, розкопаного у 1947 р.

За 1—2 км на захід від цього місцезнаходження розташовано два бідних верхньопалеолітичних місцезнаходження.

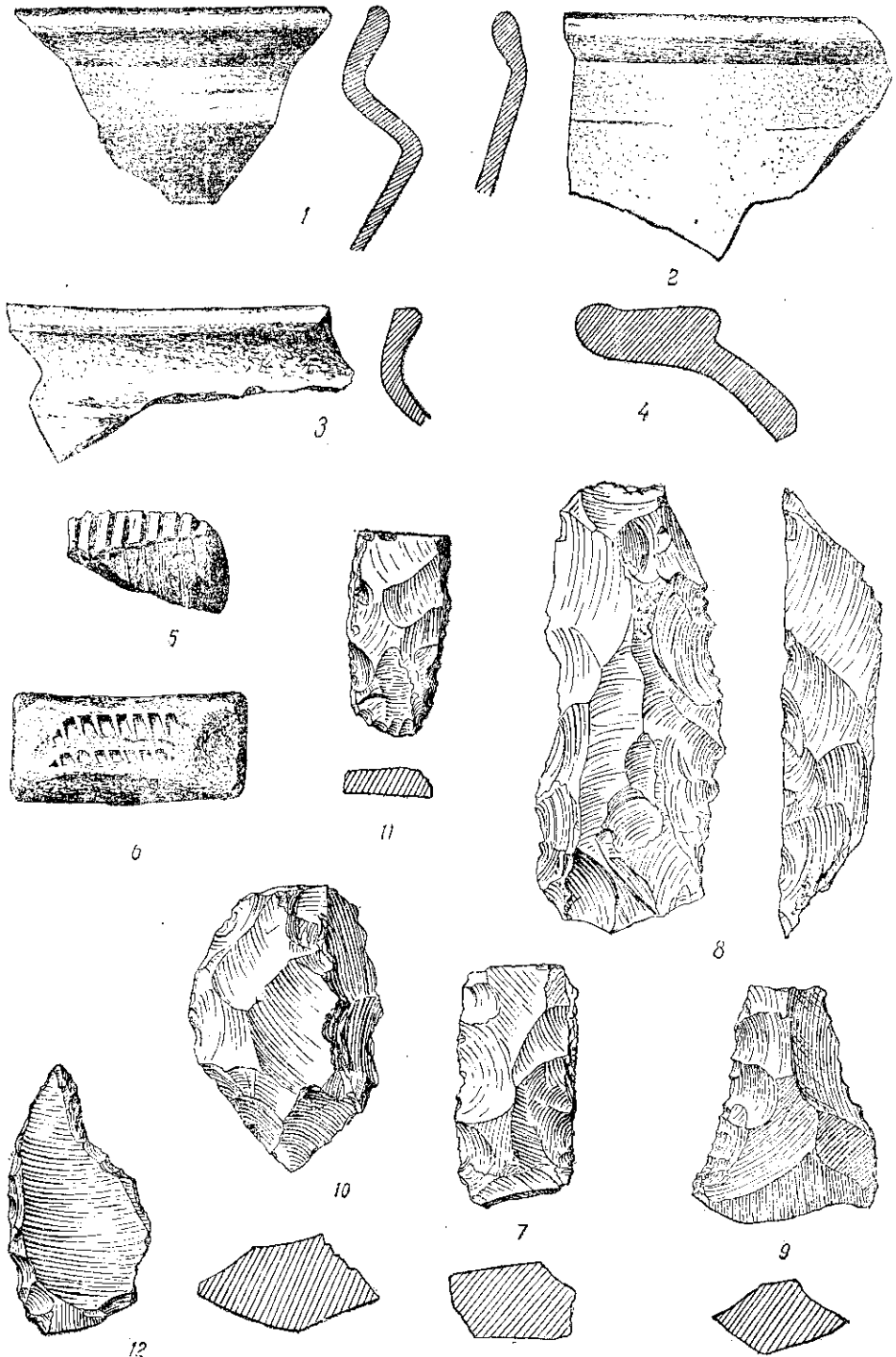
Село Комарове. На північ від с. Комарового розташовано поселення скіфського часу, яке дало деяку кількість фрагментів кераміки.

Село Кормань. В урочищі Хрести на захід від села, на поверхні плато правого берега Дністра — місцезнаходження неолітичних знарядь. Керамічних знахідок немає. Підйомний матеріал представлений обробленими кременями сірого кольору, крупнозернистими, характерними взагалі для неолітичних і трипільських пам'яток Наддністрянщини. Є велика кількість грубих, товстих, масивних відщепів і пластин кременю.

Крім того, в нашій колекції є й близько тридцяти закінчених знарядь. Це — відбійники кулястих обрисів 6—8 см у діаметрі. Довгасті, двобічно обтесані масивні знаряддя, що наближаються до прямокутних обрисів і нагадують пік. Довжина їх 7—13 см, край нерівні, зигзагоподібні. Вони могли правити за сокири, тесла, наконечники мотик. Зокрема, один екземпляр серед них асиметричний, з однієї поверхні — плоский, з другої — опуклий (табл. III; рис. 7, 8).

¹ На табл. III, рис. 6 відтворено відбиток, зроблений цим штампом.

² Роботи в районі сс. Атаки, Комарово і Кормань проводилися з участю Б. О. Тимошука.

Зразки з культурних шарів поселень правого берега Дністра (1/2 н. в.).

Всі ці знаряддя типу піків дуже грубі й архаїчні, мають макролітичний вигляд. Тільки одне з них має правильні прямокутні обриси, оброблене частково сколами, а частково ретушню і нагадує заготовки неолітичних сокир.

Два двобічно обтесані знаряддя мають трапецієвидні обриси і нагадують ранньонеолітичні транше (табл. III; рис. 9). Три двобічно обтесані, товсті, масивні, овальні знаряддя нагадують ручні рубила (табл. III; рис. 10). Краї їх зигзагоподібні. На одному кінці вони мають сплюснення, подібне до п'ятки. Довжина їх 8—11 см.

Крім двобічно обтесаних знарядь, приготованих з кусків і желваків кременю, ряд знарядь виготовлено з масивних пластин неправильних обрисів, 7—9 см завдовжки (табл. III; рис. 11).

Сюди відносяться дзьобоподібне знаряддя, один край якого затуплено стісуванням; з протилежного краю ретуш формує на кінці дзьобоподібне вістря (табл. III; рис. 12). Кілька пластин з затупленим довгим краєм і ретушню. Протилежний край — гострий, необроблений, має сліди вживання; очевидно, це свого роду ножі. Кілька скребачок на кінцях товстих масивних пластин. Два атипові скошені різці (*burins busqués*) на товстих відщепках.

Серед багатьох сотень кременів, поширених на площі близько 100 000 м², зовсім немає екземплярів, оброблених відтисковою ретушню, і екземплярів із слідами шліфування.

Місцезнаходження Кормань значно відрізняється від неолітичних кремінних майстерень, виявлених нами коло Михайлівки і Кременчука. Макроліти Кормані можна зіставити з аналогічними макролітами протилежного берега Дністра, околиць Старої Ушиці. А втім, не виключена можливість, що тут була неолітична майстерня, в якій заготовлялись неолітичні знаряддя.

Село Кременчук (Молдавська РСР). Село знаходиться проти с. Михайлівки, Вінницької області. В його околицях багато родовищ кременю як у вигляді великих желваків у первинному заляганні, так і в галечниках. На західному схилі гори Кременчук, що височить над селом, і на повернутому до неї східному схилі плато, що починається за горою, — залишки, очевидно, неолітичної кремінної майстерні. Тут лежать тисячі розколотих рукою людини кременів — масивних відщепів, пластин, грубих, аморфних призматичних і дисковидних нуклеусів. Серед тисяч кременів немає жодного закінченого знаряддя, заготовки чи кременю з ретушню і з формуючою його оббивкою.

Кремень в більшій частині — сірий, крупнозернистий, непатинізований, характерний для неолітичних і трипільських місцезнаходжень Наддністрянщини. Де-не-де трапляється темносірий прозорий патинізований кремень. Своїми формами і характером розколювання ці патинізовані кремені не відрізняються від основної маси матеріалу і, очевидно, одночасні з ним.

П. И. БОРИСКОВСКИЙ

НЕКОТОРЫЕ ДОПОЛНЕНИЯ К АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЕ СРЕДНЕГО ПОДНЕСТРОВЬЯ

Резюме

Во время археологических разведок, производившихся в 1946, 1947 и 1948 гг. по течению Днестра и Збруча, было обнаружено и обследовано несколько десятков археологических памятников различных эпох, начиная с древнепалеолитических и кончая памятниками I и II тысячелетий н. э.

Из обнаруженных памятников наиболее интересны следующие:

1. Древнепалеолитическое местонахождение Лука-Врублевская, давшее типичные ашельские отщепы, нуклеусы и рубила.
 2. Мустьерское местонахождение Хотин.
 3. Дотрипольское поселение Брага, давшее многочисленные каменные орудия и керамику и содержащее также слой эпохи полей погребений.
 4. Трипольское поселение Михайловка, давшее глиняные статуэтки и многочисленную роменскую керамику.
 5. Позднетрипольское поселение Гусятин, имеющее ряд аналогий с поселением в с. Городске.
 6. Поселение эпохи полей погребений у Вороновицы.
 7. Поселение эпохи полей погребений у Юзефовки.
-